

Міхно О.П.
кандидат педагогічних наук,
директор Педагогічного музею
України

Складання характеристики учня як елемент педагогічної практики студентів — майбутніх учителів (середина 1950-х – 1960-ті роки)

Стаття присвячена проблемі складання характеристики учня у процесі педагогічної практики студентів – майбутніх учителів. Особлива увага приділяється психологічній стороні учнівської характеристики і пов'язаному з цим підвищенню психологічної грамотності вчителів. У цей період характеристика учня змінює назву з «педагогічної» на «психолого-педагогічну».

Ключові слова: педагогічна практика студентів, педагогічна характеристика, психолого-педагогічна характеристика, схема характеристики.

Writing the characteristics of the student as an element of the pedagogical practice of students - future teachers (mid-1950s - 1960s)

The article is devoted to the problem of drawing up the characteristics of a student in the process of pedagogical practice of students - future teachers. Particular attention is paid to the psychological side of student characteristics and the associated increase in psychological literacy of teachers. During this period, the characterization of a student changes the name from "pedagogical" to "psychological and pedagogical".

Key words: pedagogical practice of students, pedagogical characteristic, psychological-pedagogical characteristic, scheme of characteristic.

В історії української освіти середина 1950-х — 1960-ті роки — яскравий період розвитку педагогічної теорії і практики, що характеризується спробами докорінної перебудови школи і педагогіки, якісної зміни їх ролі в житті суспільства. Проблема характеристики учня, як і інші педагогічні ідеї, розвивалася тоді в умовах кардинальних соціокультурних трансформацій, тому перш ніж говорити власне про складання характеристики учня як елемент педагогічної практики студентів — майбутніх учителів, стисло опишемо соціокультурну ситуацію тих років та її вплив на педагогічну науку і шкільництво.

Академік Ольга Сухомлинська у статті «Радянська педагогіка як ідеологія. Спроба історичної реконструкції» (2015) подає періодизацію розвитку радянської педагогіки, виділяючи 7 етапів: 1917—1923 рр., 1924—1928 рр., 1930 — поч. 1950 рр., 1953—1964 рр., 1965—1970 рр., поч. 1970—1985 рр., 1985—1991 рр. [2, с. 23]. Взявши за основу цю періодизацію, ми виділяємо етап «II половина 1950-х — 1960-ті роки», який відзначається змінами всіх сторін життєдіяльності суспільства, що об'єднуються в одне поняття — «політична відлига». Важливе значення в цих змінах відводилося й освіті. Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) замість загального обов'язкового 7-річного вводиться загальне обов'язкове 8-річне навчання, починається перехід до загальної середньої освіти, проводиться політехнізація школи. Розвиток

школи та педагогіки визначали дві основні лінії: забезпечення зв'язку навчання з життям, з практикою комуністичного будівництва і подолання «бездітності педагогіки», всебічне і глибоке вивчення учня — посилилася увага до особистості дитини, до концепції розвивального навчання, що передбачає індивідуально-диференційований підхід до учнів. Однак, незважаючи на певну демократизацію суспільства, розвінчання культу особи Сталіна, одним із головних завдань загальноосвітньої школи було формування в учнів комуністичного світогляду, рис «нової радянської» людини, яка буде будувати комунізм і жити при комунізмі.

У II пол. 1950-х років значний внесок у розроблення проблеми характеристики учня зробив психолог Григорій Костюк (1899—1972). У статті «Завдання психології у поліпшенні роботи школи» (1956) вчений порушує проблему, яка тоді набула особливої гостроти — співпраця психологів і педагогів. Це, на його думку, допоможе психологам успішніше розкрити походження досліджуваних ними якостей учнів, а педагогам глибше вивчити й узагальнити досвід їх навчання і виховання, що, в свою чергу, дасть змогу перебороти формалізм, «диференціювати методи виховання відповідно до особливостей дітей» [1, с. 26]. Вчений доводить необхідність «озброєння учителів більш ґрунтовними знаннями вікових та індивідуальних особливостей психічного розвитку дітей, умінням спостерігати психічне життя учнів, придивлятися до того, як вони сприймають все те, що їм подається під час навчання, як його розуміють, що думають, переживають, чим живуть і до чого прагнуть» [1, с. 30]. Одним із шляхів підвищення рівня психологічних знань учителів Г. Костюк вважає «посилення психологічної практики студентів педвузів» [Там само].

Саме у II пол. 1950-х років значна увага починає приділятися змісту педагогічної практики студентів — майбутніх учителів, зокрема складанню ними характеристик учнів. У дослідженнях українського психолога, послідовниці Л. Виготського, представниці Харківської школи психології Ксенії (Оксани) Хоменко (1905—1983) висвітлено роботу з означеного напрямку в Харківському державному педагогічному інституті ім. Г. С. Сковороди. У статті «До питання вивчення особистості учня та складання його характеристики» (1956) на підставі аналізу програм вивчення учнів Сімферопольського, Запорізького, Дрогобицького педагогічних інститутів К. Хоменко стверджує, що ці програми орієнтують студента-практиканта лише на опис, на просту констатацію рівня розвитку школяра, в програмах відсутній розділ «Педагогічні висновки». Автор наводить програму характеристики, складену кафедрою психології Харківського педагогічного інституту. Програма має 7 розділів: 1) загальні відомості про учня, 2) оволодіння знаннями і розвиток пізнавальних процесів учня, 3) формування дисциплінованості й розвиток волі учня, 4) розвиток почуттів, 5) розвиток спрямованості, 6) формування характеру учня, 7) загальні висновки [3, с. 72]. Принциповою відмінністю пропонованої програми є наявність у кожному розділі двох нових пунктів. В першому з них формулюються вимоги аналізу причин впливу недоліків і успіхів у формуванні тієї чи іншої сторони особистості школяра, а в

другому вимагається розробка педагогічних заходів, спрямованих на усунення виявлених недоліків і на виховання тієї чи іншої сторони особистості учня. Наприклад, 2-й розділ програми «Оволодіння знаннями і розвиток пізнавальних інтересів учня» має 5 підпунктів, з яких останні два скеровані на аналіз процесу психічного розвитку та на реалізацію педагогічної спрямованості у вивченні школяра: 1) стан успішності, 2) особливості засвоєння і закріплення знань, рівень розумово розвитку і здібностей учнів. 3) мотиви навчання, 4) причини недоліків і успіхів у розумовому розвитку учня: аналіз уроків з метою з'ясування раціональної організації діяльності учнів для успішного розвитку їх пізнавальних інтересів і мотивів навчання; аналіз умов розумового розвитку школяра в сім'ї, 5) педагогічні заходи школи та сім'ї до усунення виявлених недоліків і дальшого успішного розвитку пізнавальних процесів школяра [Там само]. За твердженням К. Хоменко, досвід проведення педагогічної практики з психології в Харківському педінституті за цією програмою показав покращення якості характеристик школярів, які складають студенти-практиканти за цією програмою: у характеристиках не лише констатуються індивідуально психологічні особливості школярів, яких вивчають практиканти, а й виявляються спроби відобразити хоч частково історію розвитку цих особливостей, показати умови, що породжують їх [4, с. 272].

Подальше розроблення К. Хоменко проблеми психолого-педагогічної характеристики узагальнено нею у посібнику для вчителя «Вивчення особистості учня» (1962), де подано детальний аналіз стану вивчення учнів у школі та складених вчителями характеристик. Відзначаючи недоліки шкільних характеристик (формальність, шаблонність, стислість), психолог подає програму вивчення учня та методичні поради щодо користування нею, а також розробляє вимоги до психолого-педагогічної характеристики, яка має: а) відбивати особистість певного учня, його індивідуальності, тобто того, що відрізняє його від інших школярів, б) відмічати ефективність застосованих до учня виховних впливів, в) вказувати причини, які породили певні індивідуальні особливості особистості учня, г) розкривати динаміку розвитку особистості учня, показувати не тільки рівень досягнутого розвитку, але й перспективи його [5, с. 50—51].

У зв'язку з практичними потребами вивчення психології і її застосування у педагогічному процесі, науковцями та освітянами порушувалися питання про поліпшення психологічної підготовки вчителів і підвищення рівня викладання психології у педагогічних інститутах і університетах. У 1965 р. у Києві відбулася республіканська нарада «Про покращення психологічної підготовки учителів у педвузах і університетах УРСР», на якій було ухвалено питання про збільшення обсягу курсів психології у вищих навчальних закладах. Зокрема, зверталася увага на практичну психологічну підготовку майбутніх педагогів, формування у них під час практичних і лабораторних занять, а також під час проходження педагогічної практики умінь визначати індивідуальні особливості дітей, розробляти їх психолого-педагогічні характеристики і реалізовувати на цих принципах індивідуальний підхід до них [6, с. 300].

Таким чином, в середині 1950-х — 1960-х роках актуалізується проблема складання характеристики учня у процесі педагогічної практики студентів – майбутніх учителів. Особлива увага приділяється психологічній стороні учнівської характеристики і пов'язаному з цим підвищенню психологічної грамотності вчителів. Розробляються детальні програми вивчення учня з різним ступенем конкретизації кожного пункту програми та плану складання характеристик. У цей період характеристика учня змінює назву з «педагогічної» на «психолого-педагогічну».

Література

1. Костюк Г. С. Завдання психології у поліпшенні роботи школи // Радянська школа. 1956. № 11. С. 21—30.
2. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія. Спроба історичної реконструкції // Шкільний світ. 2015. №4. С. 21—41.
3. Хоменко К. До питання вивчення особистості учня та складання його характеристики // Праці республіканської психологічної конференції. К. 1956. Т. 6. С. 68—73.
4. Хоменко К. Питання вивчення особистості учнів та складання психолого-педагогічних характеристик // Наук. записки НДІ психології УРСР. К. 1959. Т. 11. С. 272.
5. Хоменко, О. Вивчення особистості учня. К. 1962. 52 с.
6. Янченко Т. В. Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія і практика. Чернігів. 2016. 447 с.